

De wereld van
DE WITT
1625-1672

De wereld van
DE WITT
1625-1672

Redactie

MARIANNE EEKHOUT

INEKE HUYSMAN

CAROLYN MENSING

Auteurs

MARIANNE EEKHOUT

INEKE HUYSMAN

LUC PANHUYSEN

JEAN-MARC VAN TOL

WBOOKS

Dordrechts Museum

INHOUD

- 13 **Voorwoord**
Femke Hameetman
- 16 **Inleiding: De wereld van De Witt**
Marianne Eekhout en Ineke Huysman
- 32 **Jacob de Witt: architect van een dynastie**
Marianne Eekhout
- 64 **Wendela Bicker: tweede ziel van Johan de Witt**
Ineke Huysman
- 96 **Johan de Witt: staatsman en persoonlijkheid**
Luc Panhuysen
- 128 **Johan de Witt: tussen Oranje en Stuart**
Jean-Marc van Tol
- 164 **Johan de Witt: een leven na de dood**
Marianne Eekhout en Ineke Huysman
- 192 **Noten**
- 195 **Literatuurlijst**
- 200 **Illustratieverantwoording**
- 201 **Register**
- 205 **Colofon**

*‘Allerliefste, hoewel ik
niet vrees voor mijn lot,
neem ik toch alle nodige
voorzichtigheid in acht ten
dienste van het vaderland
en mijn familie.’*

Johan de Witt aan
Wendela Bicker, 1665

MARIANNE EEKHOUT
EN INEKE HUYSMAN

DE WERELD VAN DE WITT

‘Ik heb vandaag uitvoerig met de heer ambassadeur D’Estrades gesproken over alle belangrijke zaken en ga ervan uit dat hij tevreden is vertrokken. Helaas kan ik door een zware verkoudheid niet verder in detail treden.’¹

Artus Quellinus,
Portret van Johan de Witt
(detail), 1665, marmer,
Dordrechts Museum

Jan de Baen, *Portret van Johan de Witt*,
ca. 1669, olieverf op doek, Dordrechts Museum

In 1668 schreef Johan de Witt aan diplomaat Coenraad van Beuningen over politieke kwesties, maar hij moest zijn betoog onderbreken vanwege een verkoudheid. Het was niet ongebruikelijk voor Johan om in zijn brieven te verwijzen naar ziekte en vermoeidheid; dergelijke opmerkingen komen vaker voor in zijn correspondentie. Deze details, die in oudere geschiedschrijving vaak werden genegeerd, werpen een menselijk licht op de raadpensionaris. Ze vormen een scherp contrast met de hoge eisen die aan hem werden gesteld. Ook iemand met zijn verantwoordelijkheden was niet immuun voor de alledaagse ongemakken van het leven.

De zeventiende eeuw markeerde een periode van grote veranderingen. De Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden speelde daarin een hoofdrol met ongekende economische groei, wetenschappelijke vooruitgang en een bloei in kunst en cultuur. Maar het was ook een periode vol spanningen: oorlogen met Engeland en Frankrijk, interne verdeeldheid tussen staatsgezinden en Oranjegezinden, én een groeiend koloniaal rijk met zijn schaduwkanten. In het centrum van dit complexe speelveld vol kansen en gevaren stond Johan de Witt. Als raadpensionaris van Holland en West-Friesland zocht hij twintig jaar lang naar een balans tussen idealen en pragmatische keuzes als staatsman, diplomaat, strateeg, familiemens en liefhebber van kunst en wetenschap.

Vorming van een staatsman

Na een gedegen juridische opleiding en een grand tour door West-Europa begon Johan zijn carrière als ambitieuze jonge advocaat in Den Haag. Zijn scherpe intellect en strategische inzicht brachten hem al snel naar het politieke toneel. Nog voordat hij raadpensionaris werd, liet hij zien hoe vastberaden en kalm hij kon zijn.

In 1652 leidde hij een missie naar Zeeland, waar hij te maken kreeg met boze menigten en politieke tegenstand. Johan bleef onverstoort door en zette door, zelfs toen de situatie gevaarlijk werd. Hij overtuigde zijn collega's om hetzelfde te doen. Deze combinatie van moed en verantwoordelijkheidsgevoel maakte hem op jonge leeftijd een man die politieke indruk maakte. Op 27-jarige leeftijd werd hij raadpensionaris van Holland en West-Friesland, een functie die we nu zouden vergelijken met die van minister-president. Vroeg in zijn loopbaan speelde hij een sleutelrol in de Eerste Engels-Nederlandse Oorlog en sloot hij de Akte van Seclusie, waarmee hij tijdelijk de positie van de Oranjes verzwakte. De Oranjes leverden al sinds het begin van de Tachtigjarige Oorlog de stadhouder, maar na de dood van Willem II startte het Eerste Stadhouderloze Tijdperk waarin de raadpensionaris uitgroeide tot machtigste man van de Republiek. Hoewel Johan officieel in dienst stond van de Staten van Holland, zagen velen hem als drijvende kracht achter de groeiende economie, politieke verdragen met de Engelsen en de Fransen en het ideaal van de Ware Vrijheid: een republikeinse staatsvorm zonder dominante rol voor het huis van Oranje.

Twintig jaar diende Johan de Republiek. Dankzij de voorbereiding door zijn vader Jacob en de lessen die hij leerde over de kwetsbaarheid van het regentenbestaan, was hij goed uitgerust voor deze rol. Jacob de Witt, een slimme en ambitieuze regent uit Dordrecht, koos bewust voor een bestuurlijke carrière, ondanks zijn afkomst uit een handelsfamilie. Hij stond bekend om zijn duidelijke principes en verzet tegen de macht van het huis van Oranje. Dit kwam hem duur te staan: na de dood van stadhouder Willem II in 1650 werd hij gevangengezet in Loevestein, een zware tijd voor zijn gezin. Voor Johan en zijn broer Cornelis werd al vroeg duidelijk dat de politiek offers vroeg. Jacob gaf zijn zonen een strenge

Anoniem, Abdijplein in Middelburg,
ca. 1620–1650, olieverf op paneel,
Zeeuws Museum

Johan de Witt hield zijn hoofd koel. Hij was nog geen 28 jaar oud, werd achterna gezeten door een bloedbeluste menigte en hij bleef rustig. Zelfs naar zeventiende-eeuwse maatstaven was dat opmerkelijk.

Samen met drie Hollandse regenten was hij begin september 1652 in Zeeland voor een ernstig gesprek met de regeerders van Zeeland. De Republiek was al een halfjaar in oorlog met Engeland en het ging niet goed. Dat de handel was stilgevallen was vervelend voor Holland maar catastrofaal voor Zeeland. Toen de Hollanders in Middelburg aankwamen waren

de Zeeuwen hen, op zijn zachtst gezegd, kwaadgezind. Een met knuppels en messen bewapende meute maakte, opgehitst door een pamflet, jacht op hen en vooral op 'de valse bedrieger de Witte', volgens de anonieme schrijver de leider van de delegatie.¹ Bijna een week lang zouden ze in Zeeland verblijven en het verslag van hun bezoek leest als een kat-en-muisspel tussen een moordlustige volks-massa en vier heren uit Holland.

Aanleiding voor het bezoek was het voornemen van de provincie Zeeland om in de Staten-Generaal te eisen dat de prins van Oranje, een peuter van bijna twee, zou worden benoemd tot opperbevelhebber van het leger en de vloot. De delegatie wilde het de Zeeuwen uit het hoofd praten en de Zeeuwen stelden het gesprek uit. Zes dagen lang zat het volks-geweld de Hollanders achterna. Toen ze in Vlissingen waren, stormde in Middelburg een menigte de Statenzaal binnen in de hoop de Hollanders onder handen te nemen. Even later verzamelde zich een mensenmassa voor hun herberg in Vlissingen, maar de Hollanders waren net vertrokken.² Bij hun terugkeer naar Middelburg vernam Johan dat zich alweer gepeupel had verzameld in het naburige Veere. Behalve zenuwslopend was het verblijf voor de Hollanders ook frustrerend, want er was nog niets bereikt.

Als jongste lid van de delegatie viel Johan op door zijn kalmte. 'Wij bemerken hier', schreef hij ironisch aan een neef, 'dat men zo begaan is met ons, dat men onze personen graag wil behoeden voor de Zeeuwse koorts [...] en graag bereid is ons de kosten voor de thuisreis te besparen'.³ Onder de spot school echter grote bezorgdheid. Op de vijfde dag van hun verblijf drong Johan bij de pensionaris van Zeeland aan op haast. De ontmoeting met de Zeeuwse regering zou de volgende dag plaatsvinden, wel

smeekte de pensionaris dat de Hollanders per direct de Zeeuwse eilanden zouden verlaten omdat het gezag niet kon instaan voor hun veiligheid. Twee leden van de Hollandse delegatie voelden wel voor zo'n schielijk vertrek, maar Johan wees het van de hand: zij mochten gaan als zij dat wilden, hij zou blijven. Wie een opdracht van de Staten van Holland uitvoert, die neemt geen genoegen met een dergelijke aftocht. In het officiële verslag van hun bezoek staat dat de andere delegatieleden moed putten uit zijn woorden, feit is dat De Witt door zijn opstelling iedereen dwong te blijven.⁴

De volgende dag togen de vier Hollanders naar de Zeeuwse Statenvergadering onder bescherming van een door Johan geregeld escorte van soldaten uit een naburig en door Holland betaald garnizoen. Toen ze de vergadering verlieten was de menigte er nog steeds en keek die doodstil toe hoe ze naar het gereedliggende Statenjacht liepen voor de thuisreis.

Leidersfiguur

Het bezoek van De Witt en zijn gezelschap leidde niet tot enig direct resultaat, maar het werpt een opvallend licht op de persoonlijkheid van Johan. Zijn zenuwgestel bleek bestand tegen hoogspanning. Onder grote druk hield hij zijn rug recht. Misschien is het belangrijkste wel dat hij bewees dat hij, een jaar voordat hij raadpensionaris werd, niet alleen het lef had zichzelf tegenover andere regenten ten voorbeeld te stellen, maar ook dat hij zijn opdrachtgever – de Staten van Holland – boven alles plaatste. De delegatie vertegenwoordigde Holland en het was beneden de waardigheid van machtigste provincie van de Republiek om te buigen voor het volk. Johan de Witt was een leidersfiguur.

JEAN-MARC VAN TOL

JOHAN DE WITT: *tussen Oranje en Stuart*

‘We hopen dat de prinses
royaal instemt met onze
voorstellen die niets anders
beogen dan het welzijn van
de prins, haar zoon.’

Johan de Witt aan ambassadeur
Lodewijk van Nassau-Beverweerd,
17 december 1660

Vittore Belliniano
(toegeschreven aan), *Het concert*
(detail), ca. 1501–1515, olieverf op
doek, The Royal Collection /
HM King Charles III

COLOFON

Deze publicatie verschijnt ter gelegenheid van de tentoonstelling *De Wereld van Johan de Witt. Kunst uit het hart van de zeventiende eeuw* in het Dordrechts Museum van 26 april t/m 26 oktober 2025. Werken met een * in de illustratieverantwoording waren ook te zien in de tentoonstelling.

Tentoonstelling

Concept tentoonstelling:
Marianne Eekhout en
Carolyn Mensing
Ontwerp tentoonstelling:
Studio Berry Slok

Publicatie

Uitgave
WBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com
wbooks.com

in samenwerking met
het Dordrechts Museum

Redactie

Marianne Eekhout, Ineke Huysman
en Carolyn Mensing

Auteurs

Marianne Eekhout, Ineke Huysman,
Luc Panhuysen en Jean-Marc
van Tol

Beeldredactie

Marianne Eekhout en
Ria van Broekhoven

Ontwerp

Studio Berry Slok

© 2025 WBOOKS Zwolle /
Dordrechts Museum, Dordrecht /
de auteurs

Alle rechten voorbehouden.
Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvoudigd, opgeslagen in een
geautomatiseerd gegevensbestand,
of openbaar gemaakt, in enige vorm
of op enige wijze, hetzij elektronisch,
mechanisch, door fotokopieën,
opnamen of op enige andere wijze,
zonder voorafgaande schriftelijke
toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd
de rechten met betrekking tot de
illustraties volgens de wettelijke
bepalingen te regelen. Degenen die
desondanks menen zekere rechten
te kunnen doen gelden, kunnen zich
alsnog tot de uitgever wenden.

Van werken van beeldende
kunstenaars aangesloten bij een
CISAC-organisatie is het auteurs-
recht geregeld met Pictoright
te Amsterdam.
© c/o Pictoright Amsterdam 2025.

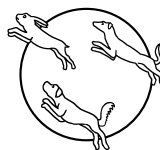
ISBN 978 94 625 8692 5
NUR 646, 680

*De wereld van Johan de Witt.
Kunst uit het hart van de
zeventiende eeuw* is tot stand
gekomen met de hulp van:

h huysgens
instituut

?NL
LAB
WWW.NL-LAB.NET

het
cultuurfonds

Johan de Witt
stichting

J.E. Jurriaanse[®]

W BOOKS

DORDRECHTS
MUSEUM